

مسجد، سرمایه اجتماعی و امنیت

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۷/۲۳

تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۶/۱۶

(صص ۱۳۵-۱۵۲)

محمد مهدی رضانی^۱

چکیده

هدف از این پژوهش بررسی نقش مسجد در افزایش سرمایه اجتماعی و امنیت می باشد. بدین منظور توصیف‌های انجام شده از مسجد و تأثیر آن در تولید سرمایه اجتماعی و ایجاد امنیت مورد بررسی قرار گرفته است. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی بر اساس منابع اصیل اسلامی و نظریه‌های مدیریتی دانشمندان مختلف می باشد. توصیف‌های انجام شده نشان دهنده این است که مسجد علاوه بر محل عبادت، نقش به‌سزایی در تولید و توزیع سرمایه اجتماعی در جامعه اسلامی دارد که منجر به امنیت اجتماعی می شود.

واژگان کلیدی: مسجد، سرمایه اجتماعی، امنیت

۱. مقدمه

مسجد در فرهنگ اصیل اسلامی جایگاه بسیار رفیع و ویژه ای دارد. این نهاد یکی از اصلی‌ترین پایگاه‌های دینداری امت اسلامی است که کارکردی فراتر از عبادت فردی دارد. در سیره پیشوایان معصوم (ع)، مسجد محل مراجعه مردم، سنگر جهاد فکری، محل تعلیم و تعلم، سنگر مبارزه با استبداد و مرکز تبلور روح وحدت و یکپارچگی امت

---

۱. دانشجوی مدیریت، مؤسسه آموزش عالی طلوع مهر قم (m.m.ramazani@gmail.com)

اسلامی محسوب شده است. تحلیل اینگونه توصیف‌ها از جایگاه مسجد از نقش به سزای آن در تولید و توزیع سرمایه اجتماعی در جامعه اسلامی حکایت می‌کند.

حضور جمعی و فردی در مساجد برانگیزنده رفتارهای مطلوب فردی و جمعی است و از بروز آسیب‌های اجتماعی در راستای تقویت امنیت اجتماعی می‌کاهد (سجادی، ۱۳۷۸، ص ۲۴۷). مسجد به عنوان نمونه کوچکی از جامعه اسلامی که در آن دل‌ها و فکرها به هم نزدیک می‌شوند و پیوندهای محبت میان انسان‌ها مستحکم می‌شود، از جایگاهی والا برخوردار است چنانکه در یکی از احادیث امام علی- علیه‌السلام-، برای حضور در مسجد هشت اثر برشمرده شده است: «من أتى المسجد أصاب إحدى الثمان؛ انما يتقوا في الله، او علماً، بطرفاً او آية كرمه، او سبوح كرمه، تل على بي، او رحمه، نظرة، او كرمه، تروه عن ردي، او يترك ذبا ثنية او حياء؛ کسی که به مسجد رفت و آمد می‌کند، یکی از منافع هشتگانه نصیب او می‌شود: برادری مفید و با ارزش در راه خدا، یا علم و دانش نو، یا دلیل و برهان محکم، یا کلماتی که موجب هدایت شود، یا رحمت مورد انتظاری، یا مواعظی که او را از فساد و گناه باز دارد، یا به خاطر ترس یا حیا و آبروی خود گناهی را ترک می‌کند».

در معارف اسلامی به منظور تحقق اهداف اجتماعی، نهادهایی مانند امر به معروف و نهی از منکر (به عنوان نظارت همگانی)، نهادهای اقتصادی مانند خمس و زکات (برای تامین مالی نظام اجتماعی)، نهاد مسجد (پایگاهی برای اجتماع مسلمین و استفاده از ظرفیت‌های آنان برای تحقق اهداف اسلامی) تعبیه شده است (فتحی، ۱۳۷۹، ص ۱۷). توصیفات انجام شده از مسجد بیان می‌کند که تنها محلی برای برپاداشتن نماز نیست. مسجد محل گردهم‌آیی مردم، استقبال از فرستادگان دیگر بلاد، دیدار اصحاب، محل برگزاری حلقه‌های عبادت و علم آموزی بوده است. در مقاله حاضر توصیف‌های نهاد مسجد بررسی شده و با بکارگیری ظرفیت‌های سرمایه اجتماعی، نقش آن در امنیت مورد بررسی قرار گرفته است.

۲. پیشینه تحقیق

از زمان دورکیم عالمان اجتماعی کلاسیک، پیوند بین کنترل اجتماعی و میزان جرم را بررسی کرده‌اند. جین جاکوبز، این مفهوم را برای تبیین بخشی از این واقعیت که چرا برخی از شهرها امن‌تر از شهرهای دیگر هستند توسعه داد. او سرمایه اجتماعی را در کاهش جرم و جنایت در شهرها مؤثر دانسته و وجود سرمایه اجتماعی را موجب ارتقای کیفیت زندگی می‌داند. پاتنام نیز فقدان سرمایه اجتماعی بین گروهی در جنوب ایتالیا را مانع توسعه این منطقه دانسته، او در سطح ایالت به یک پیوستگی منفی قوی بین جرم‌های خشن و شاخص‌های سرمایه اجتماعی، دست پیدا کرده بود و مدعی بود که با افزایش میزان سرمایه اجتماعی در صورت برابر بودن سایر شرایط، سطوح جرم پایین خواهد آمد (فیلد، ۱۳۸۸، ص ۱۰۰).

مطالعات زیادی در رابطه با نقش مسجد در افزایش سرمایه اجتماعی انجام شده که در آن در افزایش مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین مقالاتی با عنوان نقش مسجد در امنیت فردی و اجتماعی تدوین شده که در مقاله حاضر با تلفیق موضوعات فوق و نقش عبادی مسجد در ایجاد امنیت و در نتیجه کاهش جرم مورد بررسی قرار گرفته است.

۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی است. در این مقاله نقش مسجد به عنوان نهاد دینی در ایجاد سرمایه اجتماعی و پیوند آن با امنیت اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. مفهوم سرمایه اجتماعی

سرمایه ثروت یا ارزشی است که از آن می توان برای افزایش یا ایجاد منابع در اختیار و یا جدید استفاده کرد. سرمایه اجتماعی بیانگر کم و کیف روابط اجتماعی و نحوه تعاملات کنشگران اجتماعی است که تعاریف مختلفی از آن ارائه شده است. در مواردی این مفهوم را معادل واژگانی چون انرژی های اجتماعی، روحیه جماعتی، پیوستگی های اجتماعی، فضیلت مدنی، شبکه های محلی، لطافت اجتماعی، دوستی های گسترده، زندگی جماعتی، منابع اجتماعی، شبکه های رسمی و غیر رسمی، همسایگی خوب و چسب اجتماعی دانسته اند.

رابرت پاتنام یکی از مهم ترین نظریه پردازان سرمایه اجتماعی است. به باور او درحالی که سرمایه مادی به دارائی های مادی و سرمایه انسانی به ویژگی ها و استعداد های افراد اشاره دارد، سرمایه اجتماعی ناظر بر ارتباطات و شبکه های اجتماعی، هنجارها و اعتماد متقابل ناشی از آنهاست. از نظر پاتنام سرمایه اجتماعی بر قابلیت جامعه برای ایجاد انواع انجمن های داوطلبانه دلالت دارد که افراد را به همکاری با یکدیگر و در نتیجه حفظ تکثرگرایی دموکراتیک تشویق می کند (فیلد، ۱۳۸۸).

جیمز کلمن اولین محقق بود که به بررسی تجربی مفهوم سرمایه اجتماعی و عملیاتی کردن آن پرداخت. او در تحلیل و تبیین سرمایه اجتماعی به جای توجه به ماهیت و محتوای آن به کارکرد سرمایه اجتماعی توجه دارد. از نظر او سرمایه اجتماعی بخشی از ساختار اجتماعی است که به کنشگر اجازه می دهد با استفاده از آن به منابع خود دست یابد. این بعد از ساختار اجتماعی شامل تکالیف و انتظارات، شبکه ای اطلاع رسانی، هنجارها و ضمانت های اجرایی است که انواع خاصی از رفتار را تشویق می کنند یا مانع می شوند (کلمن، ۱۳۷۷، ۱۶۰).

براساس تعریف بوردیو، سرمایه اجتماعی، حاصل جمع منابع بالقوه و بالفعلی است که نتیجه مالکیت شبکه بادوامی از روابط نهادی شده بین افراد و به عبارت ساده‌تر، عضویت در یک گروه است (طالقانی، ۱۳۸۸).

فرانسیس فوکویاما سرشناس‌ترین نظریه‌پرداز در تلفیق سرمایه اجتماعی و اعتماد اجتماعی است که مفهوم سرمایه اجتماعی را در چهارچوبی اقتصادی مطرح می‌کند. لذا او با بهره‌گیری از مفهوم سرمایه اجتماعی یک نظریه اعتماد اجتماعی تدوین می‌کند و مطرح می‌کند که قدرت و کارایی سرمایه اجتماعی در جامعه به میزان پایبندی اعضای آن جامعه به هنجارها و ارزش‌های مشترک و توانایی آن‌ها برای چشم‌پوشی از منافع شخصی در راستای خیر و سعادت همگانی بستگی دارد (فوران، ۱۳۸۲).

۲-۴. مفهوم امنیت

امنیت، مصدر صناعی است که از ریشه «امن» ساخته شده است. این واژه در فرهنگ‌های لغت به معنای ایمن شدن، در امان بودن، بیم نداشتن، رهایی از ترس و احساس ایمنی و... آمده است. از لحاظ اصطلاحی عبارتست از آرامش و نبود ترس، دلهره و نگرانی. فراهیدی از لغت شناسان بزرگ «امن» را به معنای ضد خوف می‌گیرد. ابن منظور و برخی دیگر معانی چندی برای این ریشه می‌آورند، از جمله: الأمن ضد الخوف. شیخ طوسی مفسر برجسته شیعه نیز امن را «سکون النفس الی الامر» می‌خواند و نقطه مقابل آن را خوف و خوف را «انزعاج النفس من الأمر» معرفی می‌کند. معانی امنیت نشان می‌دهد امنیت عینی، ذهنی و روانی در مفهوم امنیت نهفته است. احساس ایمنی از امنیت ذهنی و روانی حکایت دارد و بی‌بیمی و در امان بودن را امنیت عینی می‌گویند.

۳-۴. انواع امنیت

امنیت با توجه به زمینه کاربرد به چند دسته تقسیم می‌شود:

امنیت فردی، امنیت خانواده، امنیت اجتماعی، امنیت ملی، امنیت بین‌المللی، امنیت اقتصادی، امنیت فرهنگی، امنیت روانی، امنیت محلی، امنیت شهری، امنیت سایبری.

۴-۴. اهمیت وجود امنیت

امنیت یکی از نیازهای اساسی یک جامعه بشری است که در آیات و روایات به آن اشاره شده است.

در آیه ۱۲۶ سوره بقره می‌فرماید: «وَلَقَدْ قَالَ لِأِبْرَاهِيمَ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمُ بِاللَّهِ وَاللَّهُ يَهْدِي الْقَوْمَ الْعَادِلِينَ» و یاد کن زمانی را که ابراهیم گفت: پروردگارا، این سرزمین را شهری امن قرار ده، و از مردمش کسانی را که به خدا و روز قیامت ایمان آورده‌اند، از میوه‌ها و محصولات روزی عطا فرما».

حضرت ابراهیم - علیه السلام - نخست تقاضای امنیت و سپس درخواست مواهب اقتصادی می‌کند و این خود اشاره به این حقیقت است که تا امنیت در شهر یا کشوری حکمفرما نباشد فراهم کردن یک اقتصاد سالم ممکن نیست.

در میان نعمت‌های الهی نعمت امنیت چنان مهم و حیاتی است که در کلامی از پیامبر اکرم - صلی الله علیه و آله و سلم - نیز به آن اشاره شده و می‌فرمایند: «بِعَمَلِ الْإِيمَانِ وَالْإِيمَانِ وَالعافية: دو نعمت است که ناشناخته است امنیت و تندرستی». اهمیت وجود امنیت در یک جامعه برای تک تک افراد آن جامعه از ضروریات زندگی می‌باشد.

۵-۴. مفهوم امنیت اجتماعی

امنیت اجتماعی که معطوف به حفظ و تداوم هویت اجتماعی و فرهنگی جامعه در شرایط متغیر و متحول اجتماعی است بیش از هر چیز نیازمند وجود روابط گرم و کارا در بین اعضای جامعه است که تحمل و مدارای اجتماعی، انسجام و وفاق اجتماعی و در نهایت نظم اجتماعی پویا را ممکن می سازد. امنیت اجتماعی مبنای قضاوت در مورد میزان وجود امنیت به مفهوم کلی در جامعه بوده و توانایی دولت‌ها با آن سنجیده می‌شود.

از آنجا که اختلافات درون جامعه ای بستر شیوع و گسترش ناامنی می‌باشد برای دستیابی به امنیت پایدار بایستی درون مایه‌های روابط و تبادلات اجتماعی را مورد باز تعریف قرار داد بدین معنی که مناسبات اجتماعی بیش از آنکه مبتنی بر اجبار و بر اساس منافع فردی یا گروهی باشد بایستی بر قرارداد و تعهد پایه گذاری شود. از این رهگذر مقوله‌ای با عنوان سرمایه اجتماعی ناشی از همدلی و اعتبار همگانی، جهت ایمن سازی فضا شکل می‌گیرد که می‌تواند زیر ساخت یک نظام امنیتی پایدار را تشکیل دهد.

۴-۶. سرمایه اجتماعی و امنیت اجتماعی

افزایش میزان سرمایه اجتماعی به خصوص در شکل‌گیری بین گروهی آن با افزایش کیفیت زندگی، توسعه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی، نظام کارآمد، کنترل اجتماعی غیر رسمی، رعایت هنجارها، استحکام خانواده، نظم اجتماعی پویا، امنیت اجتماعی، حمایت و بده بستان اجتماعی و دیگر پیامدهای مثبت همراه است. به نظر اسکات، محله‌هایی که از سطح بالای انسجام، اعتماد و تعامل اجتماعی برخوردارند، پتانسیل بالاتری را برای مواجهه با جرم، بی نظمی و تحقق امنیت دارند (کیا، ۱۳۹۰).

۴-۷. رابطه سرمایه اجتماعی و امنیت

با نگاه به سیر تحول الگوهای تامین امنیت ملی می‌توان بین دو دیدگاه اصلی سلبی و ایجابی از یکدیگر تفکیک قایل شد در حالی که دیدگاه سلبی بر نبود «تهدید» تاکید دارد و امنیت را وضعیتی تلقی می‌کند که در آن تهدیدی نسبت به ارزش‌های حیاتی بازیگر وجود نداشته باشد، دیدگاه ایجابی آن را وضعیتی خاص می‌داند که افزون بر نبود «تهدید»، تعادلی بین «خواسته‌های شهروندی» و «کار ویژه‌های دولتی» وجود داشته باشد.

متأثر از همین تفاوت در دیدگاه است که امنیت در دیدگاه سنتی بیشتر صبغه «نظامی» یافته و مقولاتی چون «جنگ» و «نزاع» در کانون آن قرار دارند. اما دیدگاه ایجابی ماهیتی متفاوت و معطوف به «مردم» دارد. بدین صورت که ایجاد «رضایت مندی» و کسب اعتماد مردم، مبنای اصلی «امنیت» به شمار می‌آید.

با این تعریف ساده مشخص می‌شود که، مطالعات و برنامه‌های امنیتی در سال‌های پایانی قرن بیستم به شدت متوجه مقولاتی چون «سرمایه اجتماعی» شده‌اند و حتی معادلات و توانمندی‌های نظامی و فن‌آوری را در همین چارچوب فهم و تجزیه و تحلیل می‌نمایند. نتیجه آنکه دولت‌ها افزون بر سیاست‌هایشان در حوزه افزایش توان نظامی، اقتصادی و فنی لازم است تا به افزایش میزان سرمایه اجتماعی شان همت گمارند تا اینکه بتوانند در تامین امنیت داخلی و ملی شان توفیق یابند. به عبارت دیگر، تامین امنیت بدون داشتن سرمایه قابل توجهی در حوزه اجتماعی میسر نبوده و یا حداقل بسیار دشوار خواهد بود.

عموم صاحب نظران علوم اجتماعی با پذیرش این ایده که سرمایه اجتماعی به مثابه سیمان و ملاتی است که به حفظ و وفاق و انسجام جوامع کمک می‌کند، نقش و سهم درخور توجهی را برای این سرمایه در فراهم سازی امنیت اجتماعی قائل شده‌اند

چرا که سرمایه اجتماعی نیرویی مؤثر برای اجتناب و ممانعت از گسست و نا امنی اجتماعی در جوامع امروزین می‌باشد.

۴-۸. نقش دین در برقراری امنیت اجتماعی

دین در ابعاد اعتقادی، رفتاری و مناسکی خود در جهت تنظیم روابط و مناسبات اجتماعی که مقوم هویت امنیت فردی و اجتماعی است از پتانسیل بالایی برخوردار است و دین و آموزه‌های نظری و عملی آن می‌تواند در تحقق و شکل‌گیری امنیت مؤثر و پایدار صاحب نقش و سهم باشد.

۴-۹. نقش مسجد در برقراری امنیت اجتماعی

مسجد به عنوان یک مکان، از دو جلوه متفاوت برخوردار است. جلوه ظاهری مساجد، رفتارها و اعمال و روابط پسندیده دینی و مذهبی و مقبول شرع و دین است. در حالی که در جلوه پنهانی مسجد، رفتارهای شخصیتی، غیر جمعی و کنترلی رخ می‌دهد. آنگاه که مؤمن به مسجد وارد می‌شود در فضای آکنده از قداست و طهارت، کانونی ساده و عاری از پیرایه‌های مادی اما انباشته از جلوه‌های معنوی و الهی قرار می‌گیرد. با آنکه گناه در همه جا نکوئیده و زشت است اما در مسجد قباحتی دو چندان دارد. از این رو مؤمن باید تلاش و کوشش بیشتری در جهت آلوده نشدن به گناه، تجاوز نکردن به حقوق دیگران، عدم ارتکاب به جرایم و آسیب‌های اجتماعی انجام دهد. در حقیقت مراقبت برای بکار بستن چنین اموری، خود نوعی تمرین انجام کارهای خیر و دوری از بدی‌ها و برقراری امنیت در اجتماع است (امجدی، ۱۳۸۷).

۴-۱۰. نماز و ارتقای احساس امنیت فردی و اجتماعی

نماز جماعت، مقدمه وحدت صفوف و نزدیکی دلها و تقویت کننده روح اخوت است. نماز جماعت، بهترین، بیشترین، پاکترین و کم خرجترین اجتماعات دنیاست و نوعی دید و بازدید مجانی و آگاهی از مشکلات و نیازهای یکدیگر و زمینه ساز تعاون اجتماعی بین آحاد مسلمین است. نماز جماعت، نشان دهنده قدرت مسلمین و الفت دلها و انسجام صفوف است.

در نماز جماعت، افراد در یک صف قرار می‌گیرند و امتیازات موهوم صنفی، نژادی، زبانی، مالی و... کنار می‌رود و صفا و صمیمیت و نوعدوستی در دلها زنده می‌شود و مؤمنان، با دیدار یکدیگر در صف عبادت، احساس دلگرمی و قدرت و امید می‌کنند. نماز جماعت، عامل نظم و انضباط، صف بندی و وقت‌شناسی است. روحیه فردگرایی و انزوا و گوشه‌گیری را از بین می‌برد و نوعی مبارزه با غرور و خودخواهی را در بر دارد. نماز جماعت، «وحدت» در گفتار، جهت، هدف و امام را می‌آموزد و از آنجا که باید پرهیزکارترین و لایق‌ترین اشخاص، به امامت نماز بایستند، نوعی آموزش و الهام دهنده علم و تقوا و عدالت است.

نماز جماعت، کینه‌ها و کدورت‌ها و سوءظن‌ها را از میان می‌برد و سطح دانش و عبودیت و خضوع را در جامعه اهل نماز، افزایش می‌دهد. اقامه نماز به صورت جماعت در مسجد احساس هویت جمعی به افراد اجتماع می‌بخشد و آن‌ها را در یک کل بزرگ تر به تصویر می‌کشد. به خاطر این همه آثار است که به نماز جماعت، آنهمه توصیه شده است. حتی نابینایی وقتی از حضور پیامبر، اجازه خواست که به مسجد نیاید، آن حضرت فرمود: از خانه تا مسجد، ریشمانی ببندد و به کمک آن، خود را به نماز جماعت برساند. و نیز، نابینایانی که اجازه ترک شرکت در نماز خواستند، رسول خدا(ص) اجازه نفرمود. از طرف دیگر، برخورد شدید نسبت به کسانی که به نماز جماعت اهمیت نمی‌دهند، نشان

دیگری بر اهمیت و سازندگی آن است. در حدیث است که به چنان کسان، همسر ندهید و معرف آنان نشوید.

نماز علاوه بر اینکه خود مفاهیم و مضامینی مبتنی بر جمع گرایی دارد، در روایات متعددی نیز بر اقامه آن در مسجد تاکید شده است. پیامبر (ص) می فرمایند: نشستن در مسجد به انتظار نماز، عبادت است (کلینی، ۱۴۰۷ هـ ق، ج ۲، ص ۳۵۶ - مجلسی، ۱۴۱۲ هـ ق، ج ۸۰، ص ۳۸۰). همیشه اضطراب و نگرانی یکی از بلاهای زندگی انسان‌ها بوده و آرامش یکی از گمشده‌های بشر بوده است. اما بندگان راستین در پرتو نماز و راز و نیاز با خالق خود از هرگونه نگرانی‌های یافته و هرگز خود را بی پناه نمی‌دانند چرا که با اقامه نماز در صبح، وسط روز و شب می‌دانند که بالاترین قدرت‌ها ناظر احوال ایشان است و پشتیبان آن‌ها در زندگی است، از اینرو از عوامل نگرانی و اضطراب‌های یافته‌اند.

در حدیثی از پیامبر آمده است: «مَثَلُ الصَّلَاةِ وَأَعْمَالِ بَنِي آدَمَ كَرْمَلِ أُمَّيْرَانٍ فَإِذَا عَلِمَ عَلَيْهِ مَنَاحِيهُ تَبَلَّغُوا وَوَدَّأْتُمْ عَمَّا لِي غَيْرِ مَا غَرِبَ فَاسْتَسَلُّ بِهٖ فَيَذِيبُ عَمَّا تَجَرَّبَ وَالدُّرْسُ كَمَا كُنَّا الصَّلَاةُ الْبُحْرُومُ نَسِلُ عَنِ الْجَدِّ الذُّنُوبُ إِذَا صَلَّى سَدَّ مِنْ قَلْبِهِ: مثل نماز و کارهای انسان مانند مردی است که در خاک‌ها بغلتد و بدن و لباس او خاک آلود شود سپس خود را در آبی پاکیزه شستشو دهد. نمازهای پنجگانه هم زمانی که با خلوص نیت و حضور قلب خوانده شود تمام گناهان بنده را از بین می‌برد».

بدین ترتیب انسان از آرامش روحی و روانی برخوردار شده و هیچ‌گاه در پیچ و خم زندگی احساس پوچی نمی‌کند زیرا از طریق ارتباط با خداوند از طریق نماز به سکینه و آرامش رسیده است. نماز که در فواصل مختلف و در هر شبانه روز پنج بار خوانده می‌شود مرتباً هدف آفرینش انسان را خاطر نشان کرده و باعث پرورش فضائل اخلاقی و تکامل معنوی انسان می‌شود، در حدیثی از امام علی - علیه السلام -

می‌خوانیم که در فلسفه نماز فرمود: « الصَّلَاةُ قُرْبَانٌ كُلُّ تَقِيٍّ: نماز وسیله تقرب هر پرهیزکاری به خداست».

بدون شک امنیت اجتماعی، در تمامی جوامع بشری همواره از جانب کسانی تهدید و مختل گردیده که شخصیت فردی آنان بنا به علل گوناگون مورد اهانت واقع شده و در نتیجه «کرامت نفس» خود را از دست داده‌اند. چنین افرادی که شخصیت آن‌ها لگدکوب گردیده و دیگر عزت و کرامتی برای خود قایل نیستند، از دست زدن به انواع و اقسام بزهکاری‌ها و جرم و جنایت‌های اجتماعی، ابایی نداشته و احساس شرمساری نمی‌کنند و به همین دلیل جامعه از شر آن‌ها ایمن نخواهد بود؛ همچنان که در کلامی از امام هادی - علیه‌السلام - نقل شده: «مَنْ هَانَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ فَلَا تَأْمَنُ شَرَّهُ: کسی که خود را خفیف و خوار می‌داند و در باطن، احساس پستی و حقارت می‌کند از شر او ایمنی نداشته باش».

اما نقطه مقابل «ذلت نفس»، «کرامت نفس» و احساس عزت نمودن است که آدمی را از هر گونه گناه فردی و اجتماعی مصون می‌دارد؛ همان گونه که امیرمؤمنان علی - علیه‌السلام - در کلامی فرمود: «مَنْ كَرُمَتْ عَلَيْهِ نَفْسُهُ لَمْ يَهِنْهَا بِالْمَعْصِيَةِ: آن کس که بزرگی و کرامت نفس خود را باور دارد هرگز با پلیدی گناه پست و موهونش نمی‌کند». لذا برای برقراری «امنیت اجتماعی» یکی از راهکارهای اساسی و مهم، آن است که عوامل عزت آفرین و کرامت بخش را شناسایی نموده و تقویت نمود تا افراد جامعه با تمسک و عمل به آن‌ها از چنان کرامت نفسی برخوردار شوند که ارتکاب گناه - حتی در خلوت و پنهانی - برای آن‌ها امری دشوار و هراسناک جلوه کند. در نتیجه انسانی که از چنین تربیت الهی برخوردار شد هرگز نه در عرصه زندگی فردی و نه در عرصه زندگی اجتماعی، تهدیدی برای «امنیت و آسایش» خود و جامعه نخواهد بود

بدون شک در این راه، یکی از مهم‌ترین عوامل و راهکارهای قابل توجه «نماز» می‌باشد؛ چرا که نماز در واقع حلقه اتصال انسان با خداست.

خداوند در سوره مبارکه عنکبوت، آیه ۴۵ یکی از مهم‌ترین آثار نماز را دور نمودن نماز گزار از «فساد و فحشاء» معرفی می‌نماید، آنجا که می‌فرماید: «إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ» از آنجا که طبیعت نماز، انسان را به یاد نیرومندترین عامل بازدارنده، یعنی اعتقاد به مبدا و معاد می‌اندازد، دارای اثر بازدارندگی از فحشاء و منکر است. «فحشاء» اشاره به گناهان بزرگ پنهانی، و «منکر» گناهان بزرگ آشکار است، و یا «فحشاء» گناهانی است که بر اثر غلبه قوای شهویه، و «منکر» بر اثر غلبه قوه غضبیه صورت می‌گیرد.

انسان نمازگزار فردی است که گرد گناه نمی‌گردد؛ چرا که صبح و شام با خدای خود در راز و نیاز است و حضور او را مستمراً درک می‌کند و مرتکب گناه نمی‌شود؛ چه آن که خداوند را حاضر و ناظر می‌داند، از این رو جامعه از جانب او در امن و امان خواهد بود. در میان کسانی که در طول حیات خود بیشترین تعهد و مسئولیت را نسبت به جان، مال، عرض و ناموس دیگران داشته‌اند، همواره نام «نمازگزاران» و مقیدین به نماز از درخشندگی ویژه‌ای برخوردار بوده است؛ زیرا نمازگزار می‌داند که «اقامه نماز» با «تجاوز به حقوق دیگران» سازگاری ندارد و اصولاً نمازی که در کنار آن به نوعی «تجاوز» به حقوق انسان‌ها باشد، نماز نخواهد بود. جایی که بودن حتی یک تار نخ غضبی در لباس نمازگزار، موجب بطلان نماز گردد، مسلم است که نمازگزار خود را مقید به رعایت حقوق دیگران می‌کند و از دست یازیدن به گناهی بزرگ‌تر خودداری می‌ورزد. بدون تردید این همه تقید به رعایت حقوق دیگران از تأثیر نمازهای حقیقی است که نماز «نفس سرکش» را مؤدب به آداب الهی و رعایت حقوق فردی و اجتماعی

دیگران نموده و در نتیجه «امنیت اجتماعی» را در بالاترین سطح برای جوامع بشری به ارمغان می‌آورد.

۱۱-۴. مسجد و بازدارندگی از جرم

مساجد، پایگاه تبلیغ احکام دین اسلام بوده و بسیاری از ارزش‌های اجتماعی نظیر اخلاص و درستکاری، ساماندهی زندگی و نظم و تقوا در آن مشهود است. اغلب افرادی که بیشتر به مسجد آمد و شد دارند، کمتر حقوق دیگران را ضایع می‌کنند، و زندگی خود را با نظم بیشتری همراه می‌سازند و در زندگی اجتماعی آنان آثار و رفتار دینی نیز به چشم می‌خورد. از سوی دیگر، نقصان ارزش‌های دینی سبب بروز بی‌نظمی‌ها و آشوب‌های اجتماعی و نهایت عدم برخورداری شهروندان از امنیت اجتماعی می‌گردد. مساجد با تقویت روحیه دینداری افراد مسجدی، تأثیر به‌سزایی بر دیگر افراد، و به تبع آن در سطح گسترده اجتماع دارند.

بنابراین، افرادی که پیوسته به مساجد آمد و شد دارند، با اهل ایمان و نمازگزاران و افراد منظم و متعبد و مؤمن در معاشرت و رفت و آمد هستند. ایمان و تعهد عملی آنان در معرض دید همگان قرار گرفته، به یک معیار شخصیتی و اعتبار اجتماعی دست یافته و قهراً رفتار و کردار این جمعیت در روند اخلاقی، خانوادگی و روابط اجتماعی رفتاری آنان ملاک اعتبار و اطمینان قرار می‌گیرد.

یکی از نقش‌های مسجد در بازدارندگی از جرم، نصیحت عموم مسلمانان و خیر خواهی برای آنان بویژه برای حکمرانان است. یکی از حقوق حکمرانان اطاعت از آنان و عدم طغیان و سرکشی مردم علیه ایشان است. از جمله دستاوردهای مسجد در تحقق امنیت، تامین و تربیت همسایگان صالحی است که دیگر همسایگان از شر او در امان هستند.

مسجد به عنوان یک مرکز دینی برای عموم، نقش اساسی در شکل‌گیری اجتماعات مسلمین دارد. از این جهت بطور طبیعی مسجد می‌تواند کارکرد اجتماعی داشته باشد. حضور زنان و مردان و تبادل اخبار و اطلاعات اجتماعی، جویا شدن از احوال هم و آشنا شدن با جمعی که از نظر دین و عبودیت با آنان هم‌رنگ هستند باعث ایجاد گروه‌های اجتماعی خواهد شد.

زنان و مردان با حضور در مساجد می‌توانند از یک اجتماع سالم دینی بهره‌مند شوند. طبق روایت ذکر شده از امام علی (ع) تأثیرات رفتاری که حضور در مسجد بر جای می‌گذارد می‌تواند جامعه دینی را از فساد و گناه پاک کرده و مسلمین را به سمت جامعه سالم هدایت کند: *أَوْ كَلِمَةً تَرُدُّهُ عَنْ رَدِي، أَوْ يَتْرُكَ ذَنْبًا خَشِيئَةً أَوْ حَيَاءً*. یا کلماتی می‌شنود که او را از فساد و گناه باز می‌دارد و یا به خاطر ترس یا حیا و آبرو گناهی را ترک می‌کند. بر این اساس حضور در مسجد می‌تواند نقش بازدارنده در ارتکاب جرایم و گناهان داشته باشد.

۱۲-۴. نقش امام جماعت در تأمین امنیت اجتماعی

امام‌جماعت به عنوان مهم‌ترین عضو مدیریت فرهنگی مسجد، می‌تواند با برنامه‌ریزی و عملکرد درست، زمینه مناسبی را برای پیش‌برد عوامل حضور مردم در مسجد، فراهم کند. بنابراین، امام‌جماعت نقش کلیدی و محوری در تعمیق و احیای کارکرد مسجد دارد. عاملی که جذابیت ویژه به مساجد می‌بخشد، در حقیقت وی یکی از عوامل توسعه به حساب می‌آید.

امام‌جماعت باید خود را وقف مسجد کند تا بتواند تحول‌آفرین باشد. چنان که در سیره عملی پیامبر(ص) آمده است: آن حضرت پس از نماز صبح تا طلوع آفتاب در مسجد می‌نشست و بخشی از این وقت را صرف پاسخ‌گویی به پرسشهای مسلمانان می‌نمود. شخصیت و عملکرد و چگونگی برخورد امام‌جماعت با جوانان، به عنوان

مهم‌ترین عضو مدیریتی مسجد، در ایجاد و کیفیت نگرش جوانان نسبت به دین و مسجد بسیار مؤثر است. روابط و احترام میان امام جماعت و جوانان، نباید در چارچوبی رسمی باقی بماند، بلکه این روابط باید به‌گونه‌ای باشد که امام جماعت یکی از دوستان جوانان به شمار رود. او باید در مشکلات یار جوانان باشد، موفقیت‌هایشان را تبریک بگوید، غمخوارشان باشد. جوانان از این که امام جماعت به آنان احترام می‌گذارد، احساس شخصیت می‌کنند. البته امام جماعت پیش از برقراری رابطه، باید کاملاً از نیازها، روحیات، ارزش‌ها، خواسته‌ها، سلیق، توانمندی‌ها، آسیب‌ها و راه‌های رویارویی با آن آگاه باشد. در این صورت می‌تواند برخوردهای خود را با جوانان به شکلی تنظیم کند که علاوه بر رفع نیازهایشان، آنان را به مسجد و محراب سوق دهد. امام جماعت باید در علم و پرهیزگاری سرآمد افراد مسجد باشد تا بتواند هم مرجع سؤالات باشد و هم الگوی رشد معنوی.

وجود تعامل و همکاری بین امام جماعت و کلانتری‌ها و مراکز نیروی انتظامی در هدایت و تربیت دینی افراد جامعه نقش به‌سزایی دارد. در این میان نقش راهبردی امام جماعت در برطرف نمودن اختلاف و دودستگی میان نمازگزاران با ظرافتی ویژه و بازگشت به فضای مسالمت‌آمیز مسجد و نیز پرهیز از خودمحموری افراد، بسیار راهگشا خواهد بود.

اگر نیروی انتظامی با ائمه جماعات که در بین اقشار مختلف مردم از مقبولیت قابل توجهی برخوردارند، تعامل و همکاری باشد و ائمه جماعات مسجد نیروی انتظامی را با فرهنگ سازی یاری رسانند، آن‌گاه امنیت اجتماعی و جامعه‌ای زنده و توأم با آرامش و آسایش شاهد خواهیم بود. امام جماعت باید به اصلاح الگوی رفتاری مسلمانان بپردازد لذا امام جماعت باید ویژگی‌های یک رهبر نمونه را داشته باشد. افزون بر آن امام جماعت باید توانایی مشارکت و تعامل با دیگران و جذب آنان به مسجد را داشته

باشد. وی باید قدرت تقسیم کار و مدیریت داشته باشد و برخی از وظایف را به مردم و اهل مسجد و محل واگذار کند و آنان را در امر تبلیغ دین، نشر معارف اسلامی، همگانی کردن اخلاق راستین اسلامی، مبارزه با مفسد اخلاقی و از بین بردن ناهنجاری‌های رفتاری به کار ببندد.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

«نماز» بنا به تصریح آیه شریفه «ان الصلوة تنهى عن الفحشاء و البکر» انسان را از «غیبت»، «دروغ»، «سرقت»، «قتل نفس»، «تجاوز به حریم خصوصی دیگران»، «ربا خواری»، «زنا»، «چشم چرانی»، «تهمت»، «حرام خواری»، «قمار»، «شرب خمر» و هر آنچه که به نوعی منجر به تجاوز به حقوق دیگران و در نتیجه ایجاد اختلال در «امنیت اجتماعی» می‌گردد برحذر می‌دارد و گسترش کارهای نیک و معروف به طور طبیعی مانع رشد منکر است. همچنین با گسترش مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی از طریق تشویق و حضور فعال مردم در مساجد و نقش مؤثر امامان جماعت در تعمیق و احیای کارکرد مسجد شاهد ارتقای امنیت اجتماعی خواهیم بود.

۶. پیشنهادات

-دانش افزایی و آموزش امامان جماعت مساجد از جمله در زمینه شناخت مذاهب و فرقه‌های مختلف فکری، مذهبی و سیاسی تأثیر گذار و آگاهی از علوم و تکنولوژی روز با اختصاص بودجه لازم و برنامه ریزی

-حضور مسئولین نیروی انتظامی در مساجد و ارتباط با ائمه جماعات، علاوه بر حصول برادری، محبت و همدلی پرسنل نیروی انتظامی با اقشار مختلف مردم

-توجه ویژه به نوجوانان و جوانان و تدوین برنامه به منظور سوق دادن آن‌ها به ارزش‌های اسلامی

۷. منابع

- [۱] امجدی، (۱۳۸۷). تاریخ شفاهی مسجد هدایت، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- [۲] سجادی، سید مهدی، (۱۳۷۸). مسجد و تعلیم و تربیت، مجله مسجد، سال نهم، شماره ۵۳
- [۳] سفینه البحار، ج ۱، جماعت.
- [۴] طباطبایی، سید محمد حسین، تفسیر المیزان
- [۵] فتحي، حسن (۱۳۷۹). اسلام و مکانیزم نظارت و صلح، لندن، موسسه مطالعات اسلامی
- [۶] فیلد، جان (۱۳۸۸)، سرمایه اجتماعی، ترجمه دالمرضا دلفهاری و حسین رمضانی، چهاپ دوم، تهران: انتشارا کویر.
- [۷] فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، معاونت اجتماعی ناجا، سال دوم شماره چهارم و پنجم زمستان ۸۴، انتشارت آشنایی
- [۸] فیلد، جان (۱۳۸۶). سرمایه اجتماعی، ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رضانی، تهران: انتشارات کویر.
- [۹] فوران، جان (۱۳۸۲)، نظریه پردازی انقلابها، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران: نشر نی.
- [۱۰] قرائتی، محسن، (۱۳۹۱). پیوندهای نماز، انتشارات موسسه فرهنگی انتشاراتی ستاد اقامه نماز
- [۱۱] کلمن، جیمز، (۱۳۷۷). بنیادهای نظریه اجتماعی ترجمه منوچهر صبوری، تهران، انتشارات نشر نی، چاپ اول، ۱۳۷۷.
- [۱۲]. کینی، الکافی. تهران: دارالکتب اتسالمیه.
- [۱۳] کیا، علی اصغر محمودی، عبدالصمد (۱۳۹۰). نقش شبکه‌های اجتماعی در انقلاب تونس» اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۸۳.
- [۱۴] طالقانی، مهدی (۱۳۸۸)، سندی نویافته پیرامون مسجد هدایت، پیام بهارسپهتان، سهال دوم شماره ۵.
- [۱۵] بحار الانوار، ج ۸۱، ص ۱۵۴، کتاب صلاة، باب اذان و اقامه
- [۱۶] نهج البلاغه
- [۱۷] وسائل الشیعه، ج ۳ و ۵، ص ۴۸۰. و امالی شیخ صدوق ص ۳۱۸
- [۱۸] یکصد و ده پرسش و پاسخ درباره نماز، واحد پاسخگویی به سؤالات نماز، چاپ نوزدهم پاییز ۱۳۹۰، موسسه فرهنگی انتشاراتی ستاد اقامه نماز
- [۱۹] کنز العمال، ج ۷، ص ۶۵۹، حدیث ۲۰۷۸۵.

